

**ЕТНОГРАФСКОТО
МНОГООБРАЗИЕ В
КЪРДЖАЛИЙСКИЯ
РЕГИОН - МОСТ МЕЖДУ
МИНАЛО И СЪВРЕМИЕ**

ВЪВЕДЕНИЕ:

В сърцето на Източните Родопи, на двата бряга на река Арда, е разположен Кърджалийският регион с необикновено минало и богата история.

В продължение на векове той е бил люлка на различни цивилизации и култури. Тук са си дали среща траки, елини, римляни, славяни, прабългари, византийци и латинци. Историята е отредила в този район да съжителстват мирно различни етноси - българи, турци, българомохамедани, евреи, арменци, роми, които се трудят, живеят и празнуват различно и заедно.

Кърджалийският ареал е носител на множество културни пластове и е свидетел на исторически събития, оставили ярки следи в етнографското многообразие на региона.

1. ТРАДИЦИИ.

СЕМЕЙСТВО И СЕМЕЙНИ ОТНОШЕНИЯ У РОДОПСКИТЕ БЪЛГАРИ

Развитието на семейството и семейните отношения се подчиняват на едни и същи социално-икономически и културно-исторически закони. Те дават облик и характеристика на родопското семейство. Родопските големи домакинства се делят на следните три вида:

- а) бащата-глава на домакинството и неговите неженени синове и дъщери,
- б) семействата на оженените синове,
- в) двама братя или повече братя или сестри с техните оженени синове и техните семейства.

Това са братските домакинства, които единично съществуват в твърде изостанали мюсюлмански села. При тези братски домакинства глава на домакинството обикновено е по-старият брат или сестра, на чието име се води и земята в общинските регистри.

КУЛТУРНИ ТРАДИЦИИ, ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

В Източните Родопи пъстротата на празнично-обредното традиционно наследство се обуславя от вековното съжителство на християнството и исляма и поредицата модифицирани елементи на светските празници и чествания през годините от Следосвобожденския период до наши дни. Тук се включва и празничната обредност на българите християни - преселници от Тракия и Мала Азия, евреите и арменците, среднородопските българи и местните заварени.

Сред местното население, изповядващо исляма, разнообразието се поддържа от отделните мюсюлмански групи - сунити и шиити.

ХРИСТИЯНСКИ ПРАЗНИЦИ И ТРАДИЦИИ

Обичаите на християните, свързани с Коледа (25 декември) започват от предишната вечер „Бъдни вечер“ и продължават три дни.

Великден е най-големият християнски празник, очакван от всички, като вярващите го посрещат с предварителен пост. Възвестяването на Възкресението става в 24 часа в тържествена обстановка на запалени свещи на богомолците и звън на църковни камбани, след което се прави литийно шествие около храма, последвано от Света литургия.

Към религиозните традиции отнасяме и отбелязването на именните дни. Те се определят според имената на отделните светци и датите, посветени на тях в църковния календар.

МЮСЮЛМАНСКИ ПРАЗНИЦИ И ТРАДИЦИИ

За мюсюлманите от двата байрама/Рамазан-байрам, Курбан- байрам/, по-популярен и почитан е Курбан-байрам. Той продължава четири дни.

Рамазан-байрам е познат още като Шекер-байрам - празник на отговяването. През целия месец Рамазан мюсюлманите от зазоряване до залез - слънце не ядат и не пият нищо.

Месец Мухаррем сред мюсюлманите е известен като месеца на Ашурето. Името „Ашуре“ идва от това, че съвпада с десетия ден от месец Мухаррем и в буквален превод означава „десерт“.

Бибек-гезеси е посещение на бебе или малко дете от близки и роднини. В мюсюлманската религия сунетът (обрязването) е много важен ритуал, който олицетворява жертва на плът в името на Аллах.

2. ОБИЧАИ.

ХРИСТИЯНСКИ ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ У РОДОПСКИТЕ БЪЛГАРИ

Коледа; Бабинден; Конджурови дни (между Коледа и Игнажден); Трифоновден; Благовец; Великден; Гергьовден; Петровден; Йордановден, у мохамеданите известен като Вудици, когато се хвърля кръстът по „кравино време“; Костадиновден – най-големият празник за овчарите и скотовъдците, наричан още „предуй“.

ДРУГИ ТРАДИЦИИ И ОБИЧАИ

- Сукничка – при първото доене на овцете;
- Еньовден – девойките се събират и берат всякакви цветя;
- Пуганова неделя – за да не ходят в къщите и домовете пуганци;
- Буганчева неделя – на този ден жените нито перат, нито готвят;
- Велики четвъртък;
- Сурвак или Нова година.

В описаните и разгледани някои обичаи на българите християни и мохамедани от родопския край ясно се виждат общите белези в традициите на родопското население, независимо от етнос и вероизповедание.

3. РЕЛИГИИ И РЕЛИГИОЗНО ПОВЕДЕНИЕ.

Важни центрове на религиозна дейност са къзълбашките текета и тюрбета. За разлика от ортодоксалните ислямски храмове, в текетата и тюрбетата на алианската общност, жените имат равни с мъжете религиозни права. Много християни също почитат и посещават къзълбашките свети места, някои от които са запазили имената на християнски светци. Християни търсят понякога изцеление от ходжи за „разваляне на магии“, мюсюлмани пращат дарове в църква, палят свещи за здраве и искат да им се чете молитва за различни събития. Сунити и християни участват в общи събирания и курбани текета, тюрбета и параклиси, край кладенци и места с лековито аязмо.

4. ЗАНАЯТИ.

ЗАНАЯТИ И ТРАДИЦИИ ПРИ АРМЕНЦИТЕ

Занаятите са причина арменците да се заселят в Кърджали. Много от родовете в града започват да се занимават с кираджилък, сиреч превоз на стоки с каруци. Масово заселване на арменци в Кърджали става след построяването на жп. линията през 1932 г. Имат репутация на коректни превозвачи. Родът на Кеворк и Артин Съваджян са търговци на обувки и в Хасково са открили първата борса за обувки. Арменци има и търговци, кираджии, занаятчии (златари, тенекеджии, часовникари), а жените са домакини. През 1950 г. Манук Хоренкян отваря първата часовникарска работилница в града. Със специален занаят ще се запомни и Малине Топузлян - аптекар. Да си аптекар по онова време означава сам да си приготвяш медикаментите. Агоп Еничерян е фотограф. Фотоапаратът му е предаден от дъщеря му в РИМ - Кърджали.

ЕВРЕЙСКАТА ОБЩНОСТ И ЗАНАЯТИ В КЪРДЖАЛИ

Еврейските фамилии са сефарадски евреи, пришълци от Одрин, Солун, Димотика и Кавала. Много скоро след заселването си в Кърджали еврейската общност сформира своя обществена институция - Еврейска община, с председател Яко Адут. Евреите в Кърджали играят важна роля в икономиката на града, регистрирани 14 действащи фирми на еврейски фамилии: кинкалери, кафеджийница, складове за тютюн, шекерджийница, склад за кожи, галантерии, фирма за търговия със стъкларски изделия, сарафски работилници, три дружества за тютюн на Фархи и Герон, изкупуват и преработват тютюна от селата в собствена фабрика в града и изнасят цигари за Европа и Америка. Еврейският квартал се намира до пазара. Многобройни са еврейските занаятчии (шивачи, стъклари, сладкари), както и сарафи, счетоводители, продавачи на банички и семки, търговци на брашно, жито, стъкло, платове, каучук, шевни машини.

ТРАКИЙСКИТЕ БЕЖАНЦИ И КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЙНОСТ

През 1924 г. в Кърджали са отседнали 104 семейства тракийски бежанци от Беломорска Тракия, 64 семейства от Македония и 23 семейства от Добруджа. Пристигналите са офицери, търговци, занаятчии. За да задържи тук семействата от Беломорска Тракия, правителството увеличава заплатите на чиновниците. Всички са обхванати от свои културно-просветни и благотворителни организации. Успоредно с това, благодарение на тракийските организации в по-големите центрове в района са построени църкви и училища и се развива културна дейност сред населението. Създадени са и действат самодейни фолклорни състави и театрални трупи, които гостуват и канят гости от други населени места.

5. КУЛТУРА.

КЪЩА И ЖИЛИЩЕ НА РОДОПСКИТЕ БЪЛГАРИ

В Източните Родопи къщите са били от камъни и дърво, зидани от глина , и дървени - от дървени талпи. Имало е едноетажни и двуетажни, с каменно приземие за обор. Жилищните помещения не са имали прозорци. Огнището при много къщи е било отделено от стената, поставено към средата на помещението, открито. Отстрани на покрива е имало малък отвор („пролука“) , служел за проветряване и осветление. Стаите са били тъмни. Обикновено къщите са с едно или две жилищни помещения и рядко с повече, всяко помещение се е обитавало от отделно семейство. В къщите, строени през втората половина на XIX век са поставени врати и прозорци.

6. БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА НОСИЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Облеклото на българите-християни и българите-мохамедани в Източните Родопи показва общи белези по отношение на материала. А начинът на влагане на различните по естество и качество материали в отделните части на костюмите изтъква привичното в това отношение за българското народно облекло. Например преобладаването на тъканите от растителен произход - коноп, лен, памук, в изработката на основни дрехи - риза, както и на различни видове кърпи за забраждане и др. е присъщо за традиционното българско облекло. Докато българите-християни са преминали почти изцяло към занаятчийски изработеното мъжко горно облекло, българите-мохамедани до късно предпочитат домашно приготвените негови части, например чорапи, терлици, шапки и др.

ЖЕНСКА НОСИЯ

Бива два главни вида - саяна и сукманена. Но те имат много общи части и белези. Ризата, наричана почти повсеместно с това название, е централна и неизменна част на двете женски източно-родопски носии. Ризата в женското облекло навсякъде е преминала в долна дреха. Докато у българките-християнки тя е покрита в основната си част и на показ са изложени краищата ѝ - яка, пазви, поли, ръкави, у българките-мохамеданки остава открита в по-голямата си част. Различията се дължат на нееднакъв ход в културното развитие на двете верски групи. Горната дреха към женските костюми в Източните Родопи от вида на саята е с „крила“- „крилата сагя“, тоест с предници, обърнати нагоре и назад и взаимно свързани на кръста. Докато у българките-християнки тя продължава да се усъвършенства и достига известен връх по форма и украса, у българките-мохамеданки спира на по-ранен стадий. Това явление трябва да се отнесе по време към разделяне на населението по религия, което довежда и до различие в икономическото и културното развитие на двете групи.

МЪЖКА НОСИЯ

В Източните Родопи преобладава чернодрешното облекло, съставено от потури и горни къси дрехи с праволинейни форми от домашна тъкан в естествения тъмен цвят на вълната, украсени с черни гайтани и допълнение от червен пояс. Измежду дрехите за горната част на тялото най-често използвани са: антерия от памучен плат с тънка подплата, наричана дори антериерна риза, поради предназначението ѝ на долна дреха с ръкави и срещащи се предници.

Елемент на мъжките носии, който е използван, като ярка демонстрация на религиозна принадлежност е шапката. Коженият калпак, наричан някъде „гусла“ е отличителен белег на българите християни. Червеният фес със завит около него шал е свидетелство за мохамеданското вероизповедание.

Но при еднакви условия на труд тези различия постепенно отпадат. При усилена земеделска работа както кожения калпак, така и червеният фес се заменят от памучна кърпа, а овчарят в планината независимо от религиозната си принадлежност налага плетени терлик или плъстен „келеф“. Връхните дрехи, свързани с главния поминък - високопланинското животновъдство е овчарският шал от вълнена четворна дебела тъкан, независимо от вероизповеданието им. Еднакво от българи-християни и българи-мохамедани се употребява вълненото , често дори козиняво „кепе“ без ръкави или с къси ръкави. Принадлежностите за обуване са почти навсякъде еднакви, цървулите с остри върхове и бели вълнени навои , пристегнати с кожени ремъци - „сукари“ и „калцуни“, подобни на ботуши, „лапчуни“, като плитки обувки и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През Средновековието населението в Кърджалийския регион е изцяло българско. През периода на османското владичество се променя етническият състав - българи, местно население с мюсюлманско вероизповедание и помаци. След Освобождението тук намират убежище много преселници (евреи, арменци и бежанци от Беломорска Тракия). Това съвместно съжителство изгражда една многообразна етнографска мозайка, изразена в областта на културата, традициите, занаятите, бита и празниците. Различията са довели до многообразие и толерантност, споделени в съвместни празници и фестивали. Фестивалът на толерантността е знаков за региона, съпроводен е с традиционни танци, носии и ястия. С право можем да наречем Кърджали столица на толерантността.

